

БЕЛЕШКИ ЗА ПОЛОЖБАТА НА НЕКОИ МЕСНОСТИ ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПОЧЕТОКОТ НА XI ВЕК

Битката кај Клидион во 1014 година била решавачка за Самоиловата држава. Јован Скилица, еден од византиските извори што исцрпно го забележал текот на борбата, меѓу другото го напишал и ова:

„Царот не пропуштал секоја година да навлегува во Бугарија, пустошејќи и уништувајќи се пред себеси...“ Самоил, „знаејќи дека царот секогаш имал обичај да изведува напади преку така наречениот Кимбу Лонгу и Клидион, решил клисурата да ја прегради и на царот да му го затвори влезот. Значи изградил тврдина во голема широчина и во неа поставил избрана посада, и таа го сочекала царот, и кога царот пристигнал, се обидува да направи пробив, тој најпосле започнал да губи надеж дека воопшто ќе помине, бидејќи чуварите храбро се бранеле и озгора ги уништувале напаѓачите и им нанесувале рани. Никифор Ксифија, тогашен стратег во Филипопол, кој се борел заедно со царот, го посоветувал, тој (sc. царот) и натаму да остане тука и постојано да ја напаѓа тврдината (демата), додека тој (sc. Никифор), така кажа, ќе тргне на другата страна и ќе се обиде што да е корисно и спасоносно да преземе. А тој земајќи ги со себе своите луѓе тргнал и заобиколувајќи ја многу високата планина што лежи на југ од Клидион и што ја викаат Беласица, и користејќи се со дивите патеки и стрмните патишта на 24 јули, индиктион 12, се појавил ненадејно со бојни викотници и со бука, озгора и зад грбот на Бугарите“.¹⁾

Во историската наука, во врска со споменатата битка, има веќе преку 50 години како преовладало и се утврдило мислењето на Јордан Иванов дека таа се одиграла кај с. Клуч. Како што е познато, именованиот бугарски историчар го идентифицирал Кимбу Лонгу со струмичкото село Макриево и притоа го превел првиот топоним од влашки на словенски во значење Долго Поле, а вто-

¹⁾ Византијски извори за историју народа Југославије, III, стр. 104—6.

риот топоним од грчки на словенски. Според Јордан Иванов името на с. Макриево наводно е изведено од грчкиот збор во значење долг. Тој, во настојувањето што побргу да ги убицира маршрутата на византиската војска и боиштето меѓу двете војски, се зафатил да ги преведува топонимите, но во таа работа не согледал дека првиот назив означува предел (долго поле), а вториот, доколку е правилно објаснет, треба да е назив за село.^{1а)}

И Клидион, вториот топоним што го забележал Јован Скилица, според Јордан Иванов, „е буквален прѣводъ на българското име ключъ“²⁾, што е наводно употребено како назив за селото Клуч и за сатеската меѓу планините Огражден и Беласица.

Јордан Иванов при убицирањето на споменатите топоними постапил сосема еднострано, имено тој се послужил непотребно со превод и притоа не обрнал доволно внимание на горе приведените текст, односно на сите укажувања што ги дава Јован Скилица во врска со Кимбу Лонгу и Клидион. Имено географската слика на настанот што ја предлага Јордан Иванов не е соодветна на онаа што се добива од описот на Јован Скилица. Според Јордан Иванов византиската војска се движела од запад кон исток, од Струмичкото Поле кон Клуч, т.е. во правец спротивен од оној што го забележал Јован Скилица. Според тоа со дадената реконструкција на настанот, операцијата што ја извел Никифор Ксифија секако била одвишна, бидејќи византиската војска веќе се наоѓала зад грбот на Самоиловата војска и зад тврдината-преграда.

Нешто подоцна, Васил Златарски ја намалил бркотијата во мислењето на Ј. Иванов со извршената исправка во маршрутата на византиската војска, меѓутоа тој и натаму ја задржал убикацијата на Клидион кај с. Клуч. Имено, Васил Златарски ја согледал бесмисленоста во идентификацијата на Кимба Лонгу, со с. Макриево, што лежи на работ од Струмичкото Поле, во подножјето на планината Беласица, западно од с. Клуч. Според Васил Златарски византиската војска се движела од Сер во правец на Валовишта (Сидерокастрон) и Рупел, потоа по долината на р. Струмица кон Клуч, наводно „Клидион“, па спрема тоа Кимба Лонгу е месност што лежи на патот од Сер за Клучката клисура т.е. Серското долго поле.³⁾ Со други зборови Васил Златарски сосема уверливо дал нова убикација на Кимба-Лонгу, додека пак Кλειδιον и натаму неосновано го идентифицирал со клисурата при с. Клуч. Притоа Васил Златарски веројатно поведен од „откритието“ на Ј. Иванов наводно го покажал и локалитетот каде била изградена демата

^{1а)} Спомнатото село во *Imenik mesta*, Beograd, 1960, стр. 296 забележено е како Мокриево.

²⁾ Йор. Ивановъ, Бѣласицката битка, 29 јули 1014 г. Извѣстия на историческото дружество въ София, III, стр. 5—7.

³⁾ В. Златарски, История на Първото българско царство, I—2, София 1927, стр. 730, бел. 2, За битката кај Клидион види и кај Стѣпан Антољак, Самуиловата држава, Скопје 1969, стр. 69 и 176, бел. 950.

(преградата) и тоа на најтесното место во коритото на р. Струмица, северно од с. Клуч, при високиот и скалест десен брег (на реката) што се вика Куфалница.⁴⁾

Меѓутоа, орохидрографската слика што ја дава Васил Златарски не е целосна и таа треба да се пополни со следново: во просторот меѓу планините Беласица и Огражден, таму каде се тие најмногу доближуваат една до друга, во должина од околу 15 км се протега малку проширена долина низ која тече р. Струмица. Внатре, меѓу реката Струмица и планината Беласица се пружа еден појас од ритчиња, меѓусебно одделени и отворени во правец север-југ. Според зборовите на еден географ под Беласица „се пружа широка и знатно висока зараван од кристаластих шкриљаца, изгледа као велика тераса или под“.⁵⁾ На овој под, р. Струмица и беласичките порои ги формирале своите текови.

Освен тоа паралелно со постојниот пат што врви под планината Огражден, од левата страна на р. Струмица, постои и комуникација под планината Беласица позната под име „подгорски пат“, што ја поврзува Струмица со Петрич преку Банско, Макриево и Клуч.⁶⁾ Овој пат продолжувал преку Коларово до Петрич и некогаш бил главна врска меѓу Петрич и Ново Село.⁷⁾ Јордан Иванов и Васил Златарски се еднодушни во тврдењето дека Самоил го преградил постојниот пат во вратницата на р. Струмица, во клучката клисура, меѓутоа и едниот и другиот заборавиле на брештата што ја прави р. Струмица и на вратата т.е. на подгорскиот пат. Во летните месеци Струмица е рекичка што може лесно да се гази. Освен тоа треба да се има предвид дека со преградувањето на реката би се пресекла комуникацијата и воопшто би се создала една нова ситуација за војските што би било сигурно забележано од Јован Скилица. Потоа, конфигурацијата на пределот околу спомениот пат е таква што тој не можел да се прегради до врвот на Беласица.^{7а)} На крајот треба да се знае дека византиската војска, во случај Клидион да се наоѓал кај Куфалница, можела да напредува и преку подгорската комуникација. Но без оглед на постојната можност за комуницирање, споменатите историчари, во врска со воената операција на Никифор Ксифија, кој ја заобиколил

⁴⁾ В. Златарски, *История*, I—2, стр. 731, бел. 1. Локалитетот бил познат уште од времето на Првата светска војна кога и „вслѣдствие на подобно погрѣшно разбирање (идентифицирање на дрвена преграда со тврдина б. м.) прѣди двѣ години проф. Йорд. Ивановъ телеграфира. . . че е открил при с. Ключъ укрѣпленieto на царь Самуила 1”. Види: Г. Д. Баласчевъ, *Укрѣпителниѣ работи на старобългарската войска*. Минало, година III, кн. 10, часть I, стр. 38.

⁵⁾ Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и старе Србије*, I, стр. 254.

⁶⁾ Йор. Ивановъ, *Бѣласицката битка*, стр. 3.

⁷⁾ *Detaillbeschreibung von Makedonien*, Wien 1905, стр. 228.

^{7а)} Голема преграда од горе до горе направена од ѕид се споменува во XIV век кај Кавала. Види: Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа*, Београд 1935, стр. 269.

многу високата планина, што лежи на југ од Клидион и што ја викаат Беласица, исконструирале тежок и прилично сложен потег. Имено, воениот одред на Никифор Ксифија наводно тргнал од северната страна на планината Беласица, од с. Коларово до врвот Демир Капија, оттаму се спуштил преку јужните падини на Беласица во с. Горни Порои, па преку с. Долни Порои, Матница и Шугово уште еднаш се искачил на врвот од планината, а потоа повторно се нашол од северната страна на Беласица меѓу с. Габриново и Конарени.⁸⁾

Убикацијата на Клидион кај с. Клуч од страна на споменатите историчари на прв поглед изгледа приемлива, меѓутоа при внимателно читање на изворот и при опстојно рекогносцирање на пределот се добива друг резултат. Имено, Јован Скилица прикажува дека Самоил сакал на византиската војска да ѝ го затвори влезот во Бугарија (односно Самоиловата држава б. м.), па затоа решил да ја прегради клисурата. Во тоа време влезот во Бугарија, односно на територијата што ја држел Самоил, се наоѓал во дервентот на р. Струма, што се спружа меѓу денешните железнички станици Промахон и Стримон. Станува збор за клисура во права смисла на поимот, која е формирана со пробивот на реката меѓу планините Беласица и Ченгел. Според описот што го дава П. Јанковиќ, клисурата кај Рупел, односно кај Клиди, како е забележана на некои карти,^{8а)} е многу стеснета и поправо сведена на тесно речно корито. Долга е околу 8 км и со стрмни страни, а некаде и со високи отсеци.⁹⁾ Слични описи на дервентот се сретнуваат кај Бендеревъ, Военная географія и статистика Македони и сосѣднихъ съ нею областой Балканскога полуострова. С. Петербургъ, 1890, стр. 318, потоа во Пјтуванье въ долинитѣ на Струма, Места и Брѣгалница, Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, книга XI, Софија 1894, стр. 195 и 196, како и во *Detailbeschreibung von Makedonien*, Wien 1905 str. 41. Кај Бендерев меѓу другото стои дека е дефилето^{9а)} клуч на серската рамнина од север или на г. Мелник и долината на Струмица од југ. Освен тоа треба да се има предвид дека и самата р. Струма претставува своевидна пречка за маневрирање во пределот. Впрочем, тоа го забележал своєвременно

⁸⁾ В. Златарски, *История*, I—2, стр. 736, бел. 2.

Јадран Ферлуга во *Vizantijski izvori*, III str. 105, бел. 91 на свој начин го интерпретира изворот и при убицирањето на споменатите топоними се доближува до Јордан Иванов. Според мислењето на Јадран Ферлуга: „Кимбалонгон се однесува на поширока област меѓу местата Струмица и Петрич т. е. на долината на реката Струмица меѓу Огражден и Беласица и тоа најнапред и би личело на Долго Поле од околу 40 км, кое и добило име според специфичниот облик... Клидион односно теснината Клуч би бил само најтесниот дел од „Долгото Поле“.

^{8а)} Види: секција Солун, 1: 200.000

⁹⁾ Ј. Цвијаћ, *Основе за географију* стр. 255.

^{9а)} Во XVI век жителите од с. Покрвник спроти Рупел вршеле дервендиска служба. Александар Стојановски, *Дервенциството во Македонија*, Гласник на Институтот за национална историја, IX—1, стр. 92.

и Никифор Грегора кој во писмото упатено до Андроник Заридас пишува дека Струма не е преодна лесно ни за пешаци ни за коњаници и дека е таа најголема од реките што ја делат Тракија од Македонија.¹⁰⁾

Ете во таа и таква клисура лежел *Κλειδιον*, каде Самоил изградил преграда¹¹⁾, и на тој начин на византискиот владетел му го затворил патот. Во создадената ситуација Никифор Ксифија се вратил назад кон југ и ја заобиколил Беласица. Споменатата планина што е испресечена од порои, се пружа во правец исток-запад. На западниот и источниот раб овој висок планински бедем постепено ја намалува висината и се разгранува на делови што се меѓусебно одделени со длабоки пропасти. Еден од нив во близината на с. Н. Петритсион има правец југ-север. Таму, преку тој дел на Беласица, каде и денес постои планинска патека, Никифор Ксифија, веројатно, го повел воениот одред и се појавил одозгора и зад грбот на Самоиловата војска. И на тој начин византискиот владетел Василиј II, како во некој котец заробил голем број непријателски војници.

Впрочем, за положбата на боиштето се досетуваме и од прикажувањето на Кекавмен за заробувањето во Загора на 14.000 Бугари од страна на Василиј II.^{11а)} Во Загора според Јован Скилица постоел многу цврст град, (*φρουριον*) Мелник, каде, во времето на византискиот напад, се прибрале избегани Бугари од целата околина, кои и не помислувале на Ромеите. Византискиот цар Василиј II по пробивот на преградата кај Клидион достигнал близу Струмица и го зазел градот (*φρουριον*) Маџукион. По загинувањето на Теофилакт Вотанијат царот решил да се врати и отишол во Загора.¹²⁾

Споменатиот град Маџукион Јордан Иванов го идентификувал со Мачуково, село јужно од Гевгелија, и покрај тоа што византиската војска се движела источно од Струмица. Меѓутоа, Васил Златарски не ја подржал горе приведената убикација и со право претполагал дека во средниот век имало град Мачуково во близината на Струмица. Но тој, не можејќи да ја уточни положбата на градот, претпоставувал дека Јован Скилица го забележал погрешно името на некој друг град, на пример оној при с. Макриево.¹³⁾ Впрочем, Јован Скилица јасно упатува каде треба да се бара градот Маџукион.

Јован Скилица, во врска со воената експедиција на Давид Аријанит што била насочена спрема Струмица, го забележал градот Термица.¹⁴⁾ Урнатините од овој град и денес се распознаваат

¹⁰⁾ Nicephore Gregoras, Correspondance, Paris, 1927, стр. 32.

¹¹⁾ Vizantijski izvori, III, стр. 110 и 202, бел. 25. Историен топоним Клидион (Клиди) има и во клисурата меѓу Лерин и Петрско.

^{11а)} Исто, стр. 202.

¹²⁾ Vizantijski izvori, III, стр. 110 и 111.

¹³⁾ В. Златарски, Историја I—2, стр. 737.

¹⁴⁾ Vizantijski izvori, III, стр. 119.

на локалитетот Калеери над с. Банско, во близината на Струмица. Sprema тоа Мацукион лежел некаде во пределот меѓу Клидион и Струмица и тоа на територијата што била поблизу до Струмица и до Термица. Остатоците од Мацукион треба да се бараат секако кај Мечково, во пазувите на Огражден, недалеку од постојната комуникација Струмица-Петрич и клучката сатеска. Како појдовен знак за рекогносцирање на локалитетот треба да послужи називот на реката Градешница. Патот до Мечково води преку Гега и покрај споменатата река.

Василиј II, враќајќи се од Мацукион, се отстранил од комуникацијата Клидион-Струмица и се упатил незабележливо во Загора, во правец кон Мелник. Оваа операција недвосмислено зборува за положбата на Клидион, кој лежел на патот што водел кон Кимбу Лонгу. Во секој случај Клучката клисура не доаѓа предвид за убицирање, бидејќи Загора би се нашла надвор од Самоиловата држава, а Клидион не би бил влез во „Бугарија“.

Таму, во Рупелската сатеска, многу подоцна, во 1254 година се одиграла така да се каже реприза на битката кај Клидион. Имено, во споменатата година мелничките востаници, што биле предводени од војводата Драгота, организирале одбрана во клисурата токму по примерот на нивните претходници од времето на Самоил, а никејската војска извршила пробив на преградата, со заобиколување на демата, исто онака како што тоа го направиле, пред 240 години, војниците на Василиј II. Георгиј Акрополит кој е единствен извор за споменатиот настан, многу сликовито ги прикажува боиштето и исходот на борбата. Според неговиот опис низ месноста Рупел, што е обградена од две планини, тече реката Струма, која го стеснувала патот до таа мера што одвај можела да минува кола. (Такви места на обичниот јазик се викаат клисура.) Востаниците тој пункт го утврдиле со лостови и клучеви и на тој начин го сопреле напредувањето на никејската војска. Во дадената ситуација, никејскиот владетел Теодор II Ласкарис, кој што пристигнал од Сер на боиштето, наредил еден воен одред да тргне преку шумовитата планина и одозгора, од височина, да ги нападнат востаниците.^{14а}) И овој пат отпорот на бранителите на Рупел бил скршен на ист начин, како и во 1014 година.

II

Јован Скилица во врска со воените операции на византиската војска против остатоците на Самоиловата држава раскажува и за следната активност:

^{14а}) Ш. Атанасов, Ив. Дуичев, Д. Ангелов, Цанкова—Петкова, Д. Христов, Б. Чолопанов, Българското воено искуство през феудализма стр. 474. Види и В. Н. Златарски, История на българската држава през сръдните вѣкове, III, стр. 452.

И царот (св. Василиј) . . . тргнал веднаш од Охрид за езерото по име Преспа и минувајќи ја планината што се наоѓала меѓу нив, изградил град на нејзиниот врв и го нарекол Василида, а другиот на споменатото езеро.¹⁵⁾ Кон овоа Михаил Деволски додал во додатците на ракописот на Јован Скилица дека задниот град се изградил на помалкото (езеро) и се нарекол Константион.¹⁶⁾

Јордан Иванов објаснувајќи го името на с. Царев Двор во Горна Преспа со грчкиот збор βασιλειον во значење царев дворец допушта можност градот Василида да одговара на некој каштел над споменатото село.¹⁷⁾ Положбата на градот и покрај настојувањето и на други историчари останала и натаму неутврдена.¹⁸⁾

При убицирањето на Василида, нема сомнение дека треба да се тргне од раскажувањето на Јован Скилица за изградувањето на градот на врвот од планината и на комуникацијата што од Охрид водела за Преспанското Езеро. Споменатите месности некогаш биле поврзани и со патишта што врвеле западно од постојната комуникација Битола-Буково-Охрид. Едниот пат минувал преку Петрино^{18а)}, а другиот преку Исток. Патот што некогаш водел преку Исток бил најблиска можна врска меѓу Охрид и Преспа.^{18б)} Споменатата комуникација навлегувала во планината кај с. Евла и врвела покрај Источка Река до нејзиниот состав со Кошарска Река и покрај месноста Кале се искачувала кај Црвен камен на врвот од планината, па преку с. Рамне слегувала во Охрид. На тој пат кај месноста Кале и бил изграден градот Василида. Локалитетот зафаќа голем простор и е оддалечен околу 5 км од с. Евла. Калето лежи на едно скришно место, меѓу р. Источка и р. Кошарска и е опкружено од сите страни со планина, поточно речено со нејзините делови по име: Самар, Бучало, Црвен Камен, Кошарница, Стрмодол и Јаворец. Проширената сатеска на Источката Река служи како единствен и тешко прооден пристап кон Калето. Денес локалитетот е покривен со шума од даб, јавор, леска, дрен и друго. Бујната вегетација во голема мерка го отежнува рекогносцирањето на градот. На теренот се сочувани остатоци и цели платна од сидови, особено од северната страна. Освен тоа се сретнуваат готово насекаде керамиди и камени плочи.

¹⁵⁾ Vizantijski izvori, III, стр. 130.

¹⁶⁾ Vožidar Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, München 1906, стр. 34. Градовите добиле име секако според Василиј II и неговиот брат Константин.

¹⁷⁾ Йор. Ивановъ, Цар Самуиловата столица въ Прѣспа, Известия на Българското археологическо дружество I. София, 1910, стр. 76.

¹⁸⁾ В. Златарски, История 1—2, стр. 779.

^{18а)} Василиј II, според Г. Трајчев, врвел преку Петрино. Георги Трајчевъ, Прѣспа, София 1923, стр. 75.

^{18б)} Според Г. Трајчев патот преку Евла „е многу поудобен за патници и кираци“ Исто. стр. 76.

Василида е единствен средновековен град во Македонија, чиј постанок може да се датира. Калето, поради извонредната положба, се користело како воен пункт и во времето на Петар Дељан.¹⁹⁾ За жал не е познато кога Василида престанала да функционира како активна тврдина.

Другиот град по име Константион Јордан Иванов го идентифицирал со тврдината и со островото Ахил на Преспанското Езеро т.е. со Преспа. Според мислењето на Јордан Иванов, византискиот цар во брзиот поход немал време да гради нов град па затоа ја преименувал Преспа во Константион. Меѓутоа, официјалното име наводно не можело да се одржи и било потиснато од црковниот и народниот назив Ахил. И уште нешто, при утврдувањето на идентитетот на градот, Јордан Иванов го интерпретирал додатокот на Михаил Девошки „на помалкото“ езеро како тој да се однесува на Малото Преспанско Езеро.²⁰⁾ Во случајов станува збор за произволно и недоследно толкување на едни исти извори за обата града. Имено, според Јордан Иванов Василида бил нов град и изграден во близината на Преспанското Езеро, додека Константион бил град што од порано постоел на Малото Преспанско Езеро. Очигледно е дека е забуната предизвикана од додатокот на Михаил Девошки кон текстот на Јован Скилица кој пишувал за сидување на градови меѓу Охрид и Преспанското Езеро и на езерото (Преспа). Задново езеро на прв поглед остава впечаток дека е помалко од Охридското.

Познато е дека Византија главно ги уривала градовите во Самоиловата држава. Сидувањето на Василида и Константион резултирало од воените потреби на Византија во тој дел од Македонија. Поправо тие биле упоришта за одржување на византиската власт и за чување на една важна комуникација во најбунтовниот дел на Македонија.

Константион бил нов град и неговата положба може да се определи од следното раскажување на Јован Скилица: Царот . . . од Преспа тргнал во град по име Девољ,²¹⁾ кој според Михаил Девошки некогаш се викал Селасфор.²²⁾ Треба да се има предвид дека од Преспа за Девољ водат два пата и тоа источно и западно од Преспанското Езеро. Византискиот цар се движел секако по патот од Охрид, преку Василида, па преку постојниот пат Отешево-Стење-Свезда излегол во долината на р. Девољ. Според мислењето на

¹⁹⁾ Vizantijski izvori, III, стр. 148, VZ.

²⁰⁾ Ѓор. Ивановъ, Царъ Самуиловата столица, стр. 76. Според Стјепан Антољак царот извесно време се задржал на брегот на Преспанското Езеро и во самата, Преспа, некогашната Самуилова престолнина . . . , Ст. Антољак, Самуиловата Држава, Скопје 1969, стр. 106.

²¹⁾ Vizantijski izvori, III, стр. 130.

²²⁾ В. Prokić, Die Zusätze, стр. 34.

Иван Снегаров Свезда е словенски назив за Селасфор.²⁸⁾ На споменатата комуникација и лежел Константион. Тој бил изграден над с. Шурленци на месноста што се вика Кале. Локалитетот се наоѓа покрај самиот брег и се издига стрмно од езерото. Градот некогаш доминирал над пределот, а и ја контролирал комуникацијата што врвела покрај него. Западно од Калето се пружа високиот масив на Галичица, односно на Сува Гора. Градот бил прилично голем, што се гледа од зачуваните остатоци од градежни објекти. Денес таму растат дрвја од даб, фоја, смрека, јасен, габер и цер. Остатоките од Константион и од Василида заслужуваат поголемо внимание, но таа работа треба да ја преземат и продолжат археолозите.

²⁸⁾ Иванъ Снегаровъ, История на Охридската архиепископија I, София 1924, стр. 168.